

९६
८ (A)

“अथ”

१६
४ (A)

ग्रन्थनामः-

“मित्यात्वानुमानखण्डनविवरणम्”

(वृत्तितम्)

कर्तृनामः-

“जयतीर्थभिक्षुः” Jaitirtha Bhikshu

विषयः-

द्वैतवेदान्तशास्त्रम् Dyta Vedanta Shastram

10/8 Mitya tva nu Manakhandana Vivaranam

अचिं
२॥

२७० टी०

2

सप्रतिपन्नग्रहणेन साध्यविकलत्वादिरुच्यते दोषैश्च निगमोपि नूतनः
स्यात् इति ॥ रुक्मिणस्ततस्मिन्नेव नोक्तं ॥ यद्यपि पत्रेण स्वार्थे पंचकवय
नप्रयो गोस्वविहित इति तथैवानुवादो युक्तः तथापि उपनयनिगमनयो
नसाध्यनो गतात् ॥ अनेन वादाहतापि नास्तीति सूचयितुं व्यवयवानुवादः ॥
अत्रान्यत्रोपपादितं ॥ एवं चानुवादे नैनाधिकं नामानि ग्रहस्थानमपि स
चिंतनवति ॥ एवं सन्तदितमनुमानं दूषयिष्यन् प्रथमप्राप्तलोकाव
सति साश्रयदोषमाह ॥ ॥ इत्युक्तेऽगते भावादाश्रयारिपक्षे पक्षः ॥
इति मायानादिनोक्तेन कथमिति रोषः ॥ अत्राह तादिवन् अरिपक्ष
माश्रयो यस्यासावाश्रयारिपक्षे पक्ष इति तदेकदे ॥ साध्यधर्मो ल
क्ष्यते ॥ अथ नास्य सप्रथमे बहुव्रीहिनिमित्तमुक्त्यर्थ एव पक्षराष्ट्र उक्त
इत्यनेनोक्तिनिमित्तं दूषणमिति सूचयतां ॥ नुकोपालोच्य ॥ पत्रेण प्रप
चास्यलस्यासाधनादिति नित्यं भवति ॥ ननु गतो भावादि ति हे
तुः सिद्धश्चेत् सिद्धं पत्रस्यानन्तरं ॥ किमप्रसिद्धं विरोध्यतामिति

॥११३॥

भवति ॥ अत्र सिद्धश्चेत् तथापि ॥ अत्र सिद्धांशमवस्थाधराभावात् ॥ नैव ॥
यदित्यगदभावात् साध्यते ॥ तदा त्रगतोऽभावात् साध्यधर्मस्याश्रयारि
पक्षे स्यात् ॥ ततश्च विरोध्याभावाद् विरोधभावर इति प्रतीतिरार्थे बाधितः
स्यादित्येव पत्रोक्तं कृतेन पत्रस्य दोषो दूषणं नान् ॥ मिथ्यापदेन किमस्य
दुष्यते उक्तान्यस्ति मपीति विकलपेनोपक्रमान्नखलप्रसंगः ॥ शिष्याणां
कथाक्रमश्चाक्षणां विकल्पः ॥ अथ नात्रागतेऽस्त्यत्र प्रतिसत्तानेऽपरि
ध्यांतमनेनाचष्टे ॥ तथा हि ॥ पक्षः प्रतीतिरार्थः प्रपंचस्यास्य लक्षणं स
माश्रयासिद्धिः ॥ आश्रयासिद्ध्यां तदाश्रयेण कथाप्रवृत्तेः तसिद्धि
सिद्धिः तद्विहित इति भावः ॥ कुतः ॥ अगते भावात् भावत्वेनास्य द्विलक्ष
णात्वेन पत्रेणोक्तो दूषण इति ॥ स्यादेतन् ॥ नवयमिथ्येसंतासं तं गगद
रुमस्य प्रपंचमचक्षते ॥ येन साध्यधर्मस्याश्रयारिपक्षे न पत्रसिद्धि
को वा स्यात् ॥ किंलक्षितं चिन्तीयते नेह न आह ॥ अत्रिचिन्तीयासिद्धे न
सिद्धे विरोधः ॥ पक्ष इत्यनुवर्तते ॥ ॥ अत्र पक्षराष्ट्रे तदेकदे रोध

3

मिप्रिपचेलक्ष्यते॥ अत्र सिद्धिर्ह्यविशेषा यस्मिन्निमित्तमुख्यार्थोवा॥ अत्रि
चिचनीयखलु निर्वचनानर्हमुच्यते॥ नचतस्मादेतदनुमानादिपक्षः॥
सर्वस्यापि निर्वचनार्हत्वात्॥ अन्यथा स्वव्याधानोक्तकतावा स्यात्॥ अतोक्ति
थापदेन विमतस्यानिर्वचनीयता सिद्धानेपक्षोऽप्रसिद्धविशेषणोक्त
वति॥ अयमिदमपि वचननिमित्तो दोष इति दशतम्य॥ ननु सदस्यद्वैल
क्षणमेव सिद्ध्यालंब्योक्तं नास्तीति॥ एतदेव निर्वचनीयत्वं नास्ति॥ ननु सर्व
थानिर्वहता नर्हते॥ अतो नोक्तदोष इति तत्राह॥ सदस्यद्वैलक्षण्यमि
थ्यात्वे सिद्धसाधनता॥ ॥ प्रतिसादूषणप्रस्तावात्साधनत्वाद्येन
भावसाधनत्वात्॥ कृत्वा साधनत्वे हि हेतुविशेषणार्हत्वात्॥ सदस्यद्वैल
क्षण्यमिथ्यात्वे गीक्रियमाणे हि विमतस्य द्विलक्षणस्य द्विलक्षण्ये
ति प्रतिसाधार्थं स्यात्॥ तत्रास्य द्विलक्षण्ये प्रपंचस्य अत्र गीकृतमेवे
ति सिद्धसाधनता भवति॥ ननु सदस्यद्वैलक्षण्येण सहा सदस्यद्वैलक्षण्यमत्र
साध्यते तत्तत्प्रपंचदोष इति॥ नैव॥ नहि सिद्धसाधनसिद्धे न सहा
यन्त्राणां न सिद्धसाधनं॥ सदस्यद्वैलक्षण्ये सिद्धसाधनस्य द्विलक्षण्यस्य च न

विशिष्टा

॥३॥

ददोष इति चेत्॥ अतथापि सिद्धसाधनत्वे॥ सकोचिदस्य दतना द्वैलक्ष
ण्यां गीकृतत्वात्॥ सदस्यद्वैलक्षण्येण सहा सदस्यद्वैलक्षण्यमत्राश्रयत्वेनिति चेत्॥ त
थापि सिद्धसाधनता निस्तान्॥ सत्त्वेन स्वभावस्य प्रपंचस्य सदस्यता
न गीकृतत्वात्॥ प्रत्येकमुपयाश्रयत्वेनिति चेत्॥ तथाप्यस्य तांश्रयत्वे
न सिद्धसाधनता तादवच्छेपः॥ विशिष्टसाधनत्वाददोष इति चेत्॥ न
थापि देशकालपरिच्छिन्नेषु धर्मादिषु व्यवस्थाश्रयणे न सिद्धसाध
नत्वेनेति॥ अथैवमुच्यते॥ यादृशसदस्यद्वैलक्षण्यस्य द्वादिनामनि
ष्टतामिथ्यात्वं सिद्धं॥ तत्राप्येतदेवोक्तं॥ तथा हि॥ सदस्यद्वैलक्षण्यं
मिथ्यात्वे गीक्रियमाणे सस्यसिद्धसाधनता॥ अत्र सिद्धविशेषण
ता भवतीति॥ एतच्च दूषणं तन्मुदितप्रस्तावेन दूष्यतां॥ सर्वत्रास्यद्वैलक्ष
ण्यसाधनत्वेन च॥ सस्यविवेकस्य मिथ्यात्वात्तावत्स्यसाध्यता
तोक्तदोष इति चेत्॥ न॥ ससां न विवेकां गीकृतत्वात् सिद्धसाधनता
त्वात्॥ सस्यतांश्रयत्वेन सस्यविवेकत्वमिति चेत्॥ नैव सस्यता॥ अथ

॥१॥

व प्रकृतिस्थो तादि प्रयत्नात् पत्रे पांती कृतमिति विवेचनिक विन्यास्ये देना
 विनिर्बचनी यत्नमेव प्ररस्यात्त प्राप्य जाल ॥ ततो निर्वचनी येने वत्पक्षे
 रीतिव्य ॥ यथा नानिर्वचनी यासि ह्ये त प्ररिह्य विनोषण ता युक्तमेव
 त त एव पक्षे पांता वा द्विपदा दिव्य तित्तु सखे विपक्ष इति रुक्तिरुत्तरे
 दोष विपक्षे व त्ताना नला त्स्याध्य विपक्षी त व्यास विरुद्धो हेतु विनिर्बचनी
 च न त त दृष्टि त्रिभुज मता न ला दि तिरुक्तिरुत्तरे ता दे दृष्ट पत्ता भावे व
 क्ष्यति ॥ अतः कथं न विनो ध इति ॥ यथा न विनो ध स पा त त्रै व वक्ष्य
 म ॥ अथ वा स नो पि दृष्ट पत्ता न ला दि त्रि व क्ष्य मता ण मता पि रिह्य
 व लोक न न्या ये न स प व क्ष्यते ॥ तत्र स पक्षो भा वा दि स ने न स पक्ष
 स व धा भा व उ प पा दित ॥ आह नो पि दृष्ट पत्ता दि स ने न त द भा व स
 व धा स म र्थित ॥ अथा च विपक्षी त व्यासि जे व रिह्य भवतीति ॥ ॥ अ
 स नो पि दृष्ट पत्ता द नै को ति क ॥ न के व ल स पक्ष स्य रु क्तिरुत्तरे दे
 किं तु वि पक्ष स्या ह नो पी ति यो जना ॥ न न्वेत द्विरुद्ध ॥ प्राग निर्वच
 नी पांता वा स पक्षो भा व उ क्त ॥ इदानीं तद्वाच ॥ न हि तद्भा वे दृष्ट

॥१॥

वस्तुतः प्रवृत्तिः ॥ संप्रवृत्तीति ॥ सत्यं ॥ अमुपगम वा दो म निर्वचनी ॥
 वा य नै को ति को वा ॥ अहं नि दृष्ट पत्ता स्य त प्रतिसम र्थनात् ॥ अथ वा निव्या
 नं नात्ता निर्वचनी यत्न वा असत्यं वा स हि विरुद्धं वा वक्तव्यं ॥ उक्तं नो
 निर्वचनी यत्ने स पक्षे विरुद्धं स पु ह्य अतः सत्यं द्विविक्तं ल यो न नै को ति
 क त म नै नो च्यते ॥ एते न लक्षण विनो धो पि प त्रि ह त ॥ आह ॥ अहं ना
 नो दृष्ट पत्ता युक्तं ॥ तस्या प त्ता धी न प्रकाश तात् ॥ तत्र हि ॥ म नै द म नु
 कूल मति कूल सि त्रि विज्ञान स्या व क्षिं न प्रकाश ले ना व छे द का स
 प्रकाश नां ततो य क तात् ॥ अ व र्प मता ह्य प्रकाश त इ सी ती का र्थ ॥
 तस्य च मान स वे द नी य ता यो क ति विनो धा त् ॥ स विरुक्त मता म त ने ण
 प नो क्ष स्य स पि द धी न प्रकाश ता विनो धा त् ॥ प त्रि रो ष तः स्य प्र का
 श ता रिह्य दि ति ॥ तत्रै व वक्तव्यं ॥ किं न ह नै निरपा ध क म प म
 प त्ता धी न प्रकाश ॥ उक्तं रो पा धि क म पि ॥ आये कि म ने ना नु कूल म
 त कूल स व क्षिं न रो पा धि क स्या प त्ता धी न प्रकाश ता प त्रि पा द नै
 त ॥ इति ये तु ज्ञान मता त स्या ह न्य न विप्र सी गात् ॥ स न प्रस य वे

१

ति विषयं स्यात्प्राक्तनोऽनाधेयातिरापेक्षान्प्रकाराकपेक्षया कोत
 नानुदयात्फल व्याप्यताभावेन दूरपक्षे नैकोतिकमिति ॥ तदे
 तदसिद्धिप्रसंगेन प्रागेव निरस्तमित्यर्थः ॥ जगतोऽभावेऽनुमान
 स्यात्प्राक्तन इति तर्कवाच्यते नानाध्ववसितः ॥ नन्वेव जगतोऽ
 निर्वचनीयत्वं स्याद्विक्तत्वात्वासाध्यतत्त्वं ॥ जगतोऽभावादिस
 नुवादः सत्यः ॥ तथाप्यनिर्वचनीयत्वं स्यात्प्राप्तिसिद्धत्वात् सद्धि
 कृतस्यानिर्वचनीयास्पदन्यतनत्वात् निस्तानात् अस्तत्वे नैसि ॥
 बलासायकनुवाद इत्यदोषः ॥ जगत्सत्त्वाभावे इति वा व्याख्यात
 व्यः ॥ तथापि व्याप्यतावाले धर्मादनुमानेन निति चेत् ॥ न ॥ यदि स
 गमिथ्या स्यात्तदा देतर्कितमनुमानमपि मिथ्या स्यात् ॥ तर्धम
 ॥ ॥ तिस्रवन यदि ति वा ॥ यदि दूरपक्षे जगति वर्तमानं तन्मिथ्या ॥
 ॥ तदा दयेत् तदा नुमानेन मिथ्या लभ्यते ॥ तिस्रपादयेदतिरोषान् ॥
 न्यथापि मिथ्या न पत्ते निति वा पदनात् ॥ नन्वेव नैतदिति हि ॥

इति चेदिति ॥ तथा ले ॥ व्याप्यतासिद्ध्या च निस्तानात् ॥ तैवे ॥ अनुमा
 नादां गान्तमसत्त्वापादनमुत्वेनासाध्यकृतस्याभावाद्युक्तानत्वात् ॥ तदि
 दमुक्तमिति तर्कवाच्यते नानाध्ववसित इति ॥ नन्वेव ध्ववसिते मध्यव
 सितमध्यवसायः साध्यसिद्धिर्वासात् तथोक्त इति ॥ एतेनानुमा
 नस्य मिथ्यात्वपक्षे वृत्ते वस्तुतया पादनेन सति सपिनि रस्त ॥ नन्वे
 ध्ववसायने हेनो को दोष उक्तः स्यात् ॥ अनेध्ववसित इति वृत्तः ॥ तद
 ध्ववसायने नैध्ववसित इति दूरस्यावृत्तिर्याव्यापते ॥ तर्हि तर्कवाच्यत
 वे नैतिकर्थः ॥ तथा ले कालाग्रयापदिष्टताप्रसंगोऽिति चेत् ॥ न ॥ वाच्य दि
 तपदस्य विरुद्धार्थत्वात् ॥ तनुसाध्यसाधकपक्षे एव वर्तमाने
 तध्ववसितः ॥ नन्वायं तथेति कथं नन्ध्ववसित इति इति चेत् ॥
 तथापि वाच्यते सत्यमिपक्षे केवलमिति चेत् किं पति प्रसंगः ॥

सि० २००

॥११॥

१०

रथा

साधकी साधकत्वं नाम प्रतीत्यतन्त्रकत्वं ॥ बाधितस्य त्वतिपक्षौ केतुयि
 पजीतं सदेहजनकानि त्रिचेतु ॥ तथा सति विरुद्धादि व्युदास स्यात्
 एवमिह ॥ नक्षेत्रं न तन्मात्रं ॥ इत्यस्यैवैवमर्थप्रसंगान् ॥ असिद्धिप
 जिहाजार्थमिति चेत् ॥ एवेकान्तवैयर्थ्यात् ॥ तथा चोपस्थितिनिवृत्तिः
 ध्यासाधक इति लक्षणार्थः ॥ स च सप्तः प्रकृतेपीति कथं नानध्यव
 रिपतः ॥ असिद्धिबहिर्भागेऽस्य कथमिति चेत् ॥ इत्थं ॥ यदा वादिप्रतिपा
 दिनेन न्यतन जी साक्षात् भावः तदा सिद्धिः ॥ यदा सान्ध्यविधत्त
 दाऽननध्यव रिपत इति चेत् ॥ प्रकृतेतर्कस्यासिद्धिपुनस्तानेन प्रकृते
 र्दोष इत्यपि ॥ न चैवं सत्तत्त्वस्य कीर्णतश्च सिद्धेति ॥ ननु कथं
 सत्तत्त्वसाधकत्वं ॥ तथा सति ध्यासाभास स्यात् साधकत्वं प्रसंगान्
 तिबन्धः ॥ न च ध्यासाभासस्य साधकता नास्त्येतात् ॥ अपि तु व्याप्ति
 नेऽनन्तादिबन्धाभासिबन्धेन स्यात्तद्व्याप्तिपयोगादिति चेत्

सन्

अथ स

बाधस्य सता रिपधेन न्यतनैव पादनात् ॥ सति तु सुषिनादिना कृतेष्वनुमाने
 न कथमिति चेत् ॥ न ॥ तत्रापि तद्भावेन स्यैव साधकत्वात् ॥ इत्येतादौ न
 धिनस्य सान्तातमस्येति प्रसंगेन केलात् ॥ तदवधि न स्य रिपध्यागती
 तस्याप्यगलमिति चेत् ॥ न ॥ दोषवशात् सत्तत्त्वस्यैव साधकत्वं प्रसंगान्
 बन्धिका नात् ॥ न चैवं सति प्रकृतानुमानां गानां प्रतीतिस्तद्भावात् किं
 तत्त्वसन्नेति चेत् ॥ न ॥ प्रतीतेरपि पत्रेण सत्तान्त्पुपगमात् ॥ किंचोस्त
 यं विभागाः किंचित्स्वत्वेण सान्तातनयानुमानां गानां कस्य चिद्भावेनेति ॥
 तत्र साधकत्वं कुत इति चेत् ॥ असतोऽसाधकत्वं दर्शनादि सारकं वि
 स्तरः ॥ अनुमानस्यानवसरो द्वेधा ॥ प्रमाणबाधः सत्त्वतिरोधश्च ॥ तत्र
 द्यप्रबल इति नैवा दो दर्शयति ॥ ॥ प्रसक्षादिविरुद्धत्वादिभ्यस्तस्मात्
 सादिना कस्य विरुद्धत्वाच्च कानां स्यापदिष्टः ॥ ॥ यथा यद्यप्रसक्तान्
 मानां गानां रिपधेन बन्धाधिनुरवलुपक्षीत्तत्तन्मिथ्या सन्नुमानम् ॥

ज्ञान

५७ २५०

॥१२॥

12

नैकीति कृदिन स न पनिक लिपत को सा व्यवहा र इति ॥ ॥ विमत्र रस
 प्रमाण दृष्टवा द्यदिधनतथा पथात्तेति प्रयोगात्प्रति सा धन ॥ ॥
 न नत्र दृष्टल मात्रस्य व्यति च को स्ति न वा ॥ आद्ये पूर्ण नुमाने न सत्य
 क ॥ तत्र तन्मात्रेण प्रयोगात् ॥ द्वितीये प्रमाण विरोधेण वैष्य ध्यति ति
 प्रैव ॥ प्रमाण दृष्ट पदेन प्राप्त कि कलं मात्रस्याति म तत्वात् ॥ अथ न दृष्ट्या
 वर्तकत्वमेवा प्र दृष्टलेन म त्म ॥ तच्च रू कि न इना दा न स्तीति रफ फल विरो
 ध ॥ पूर्ण नुमाने ५ व्याप्ति म त्म धा या च य दि धन तथेति तान्नापि दध
 ता तदा विधानेति य चो ना स्तीति सूच्यते ॥ अतः प्रमाण दृष्टलं गी काने
 वे दो त नै व्य ध्यं स्यात् ॥ न नत्र तत्वा वे दक प्रमाण दृष्टलं हेतु रता नत्वा वे द
 क प्रमाण दृष्टलं वा ॥ आद्ये ५ रिपि ॥ द्वितीये पि को ध इति ॥ प्रैव ॥ अतः लो
 दक प्रमाणानि ति च विप्र ति पि ध्य मेतत् ॥ ॥ व त ह रिपि ने वा स्ति ति चे नो
 प्रप च नि ध्या ल रिपि ह्यौ प्रस का दी ना म प्रमाण्य रिपि ॥ न रिपि ह्यौ च त

वा

॥ न प्रप च नि ध्या ल रिपि ह्यौ प्रस का दी ना म प्रमाण्य रिपि ॥ न रिपि ह्यौ च त
 ना ह्यल ॥ सा मा न्य स्या पि ना स्त न स्य पत्रेण न गी कानात् ॥ कलिपत स्य ने
 ता दा न पि स द्वा वात् ॥ प्रप च सत्य ले द दृश्य को १ स व ध्या नु प प ने १ कथं य
 ल नि ति चे न ॥ अतः त्रेणै व स व ध्य दृश्य त्व म स्त ॥ अति प्रस ग च प्रतीति
 ने ना पा क पि व्यति ॥ स यो गो वा १ स्त ॥ गुण ता न्ने ति चे न ॥ न ॥ स द्य तो गुण
 य ॥ गुण ले वा गुण दि प च क स्य नि गुण ले नि क्रिय त्व प नि भाषा ना द न
 गो मा ॥ स म ना यो स्त ॥ प्रक्रिया प्र का रं न रेण क ल म्पती ॥ किं च गुण गुणि
 तो १ स यो गा नु प प ने स म ना य इ न त नु द्र प स म ना या स म वे स यो ग दृ व द
 ग दृश्य को १ प्र रिप ह्य स व ध्या नु प प ने अ न्य ए न क रि द्वा स्त न १ कि न क ल
 ती म ॥ न हि प्र क्रिया प रि ध्य यो वे स्त प रि ध्यो ग जी या न् ॥ किं च नि ध्या ले पि या न्
 क थं दृश्य त्व ॥ ग ग न इ न ग ध र्म न ग न स्य द रि प्र प च स्या को पि न ना व इ ति
 चे न ॥ त हि स र्वेण स र्वं दृश्ये न ॥ न वा के ना पि किं चि न् ॥ इ ति स र्व नि कृ प
 दि क नि मा न क नि ति चे न ॥ त हि किं न ने ना नो स्य न ले न क न ण स र्व व ध्या वि

मि० रवी०

॥१४॥

॥४॥

ण विरुद्धत्वात्साधनव्यापको यमिति चेत् ॥ न ॥ प्रतीतप्रमाणानामन्य
 था व्याख्यातत्वात् ॥ इत्यत्रेव साधनेति ध्यातव्यं पादिकं लोतुं ॥ अन्यो
 यो पादिको वेनाप्यनुमानस्याप्यसत्त्वात् ॥ लोके च कस्यचिदर्थस्य स
 यत्तमि ध्यातव्यो विप्रतिपत्तौ दर्शनस्य सत्तायां ॥ प्रमाणविरोधमि ध्या
 वेऽनुसर्तुमिति ॥ ततो मि ध्याते तदेव प्रयोक्तुं कस्यमिति ज्ञापते ॥ अत्रात्रायासि
 धः पक्षः संपक्षात्तावा द्वित्यर्थः अस्मिन् हेतुः साध्यविकलो दृष्टो तत्र
 त्रिपक्षस्य पक्षविपक्षा ॥ अत्रिहा हेतुदृष्टो नाश्रयवहता ॥ न च पक्षादि
 स्य तत्त्वानवगतौ उक्तदोषस्फूर्तिर्न वेतीति क्रमेण तल्लक्षणा न्याह ॥ साध्य
 धर्मविशिष्टः स पक्षः ॥ यत्र प्रतीतिर्लिंगेन तन्नेति न्यायः ॥ साध्यधर्म
 त्रिनात्र कश्चिदश्रुत्वापद्रवः ॥ साध्यग्रहणस्य पक्षादिव्युदासार्थः
 साध्यविशिष्टः सैवोक्ते वस्तुनोति विशिष्टस्य पूर्वतस्य तत्साध्यत्वे
 त्रिपक्षस्यान्यस्य धपक्षत्वे स्यात्तदर्थं धर्मग्रहणी ॥ धर्मनात्रस्य
 त्रिपक्षस्यान्यस्य धपक्षत्वे स्यात्तदर्थं धर्मग्रहणी ॥ धर्मनात्रस्य

वात्र दर्थं च धर्मोति नक्तव्यं ॥ साध्यस्य ॥ न वात्राष्टस्य पक्षः
 ॥ पक्षविपक्षयोः नपि समानधर्मविशिष्टत्वात् ॥ व्युदासार्थं साध्यग्रह
 णी ॥ समानग्रहणपक्षव्युदासार्थः ॥ समानत्वं च साध्यलक्षणपक्षाय
 साक्षादेवेति नात्रिसर्गः ॥ दोषपूर्ववत् ॥ ॥ साध्यविपक्षीतधर्म
 विशिष्टो विपक्षः ॥ विपक्षीतो विरुद्धः ॥ यथा नित्यस्य साधनेति न
 तिनकल ॥ तेन पक्षस्य पक्षयोः नपि व्युदासः ॥ ॥ पक्षनचनप्रतिज्ञा ॥
 ॥ न चैवं सति पक्षस्यादेः प्रतिज्ञात्वं स्यात् न स्यात् ॥ येन कावेणयो
 यः पक्षप्रतिज्ञा सापयिषितस्तथा तन्निर्देशस्य विवक्षितत्वात् ॥ अत्र
 रवनिगमने नात्रिसर्गः ॥ ॥ लिङ्गहेतुः ॥ व्याप्तिबलेनाध
 गमकं लिङ्गं ॥ यद्यपि हेतुराद्यः साधनत्वात्तन्मन्त्रके लिङ्गमन्त्रने
 प्रसिद्धः ॥ तथापि मन्त्रस्वेवात्र दूषितत्वात् तल्लक्षणात्तेनोक्ते मित
 र्वेव न ते ॥ ॥ निदर्शनं दृष्टं न ॥ निदर्शनं साध्यसाधनधर्म

